

Сейко Наталія,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри
соціальної педагогіки і педагогічної майстерності
Житомирського державного університету

ОРГАНІЗАЦІЯ ДОБРОЧИННОСТІ У СФЕРІ ОСВІТИ В КИЇВСЬКОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ОКРУЗІ (XIX – ПОЧ. XX СТ.)

Київський учбовий округ виник з п'яти губерній колишніх Віленського й Харківського учбових округів і як адміністративна одиниця був оформлений у 1832 році. Таким чином, не зовсім коректно розглядати історію доброчинності у сфері освіти цього округу з початку XIX століття, тобто із затвердження відомих «Попередніх правил народної освіти» (1804), тому що губернії цього округу були розділені на правобережні (Віленський учбовий округ) та лівобережні (малоросійське генерал-губернаторство)¹. Однак підвалини доброчинності в цьому окрузі закладалися ще до його офіційного створення у фінансуванні таких, наприклад, освітніх об'єктів, як Кременецький ліцей та університет св. Володимира (які існували ще до створення окремого Київського учбового округу). Тому будемо вважати територіальними межами нашого дослідження Київський учбовий округ (яким він був у 1832-1914рр, тобто до Першої світової війни), з поправкою на належність частини цього округу до Віленського у 1803-1832рр. Додамо також, що київська губернія протягом 1817-1832 рр. знаходилася у складі Харківського учбового округу, а волинська і подільська у складі цього округу знаходилися всього один рік – 1831².

¹ «Попередні правила народної освіти» були, фактично, першим офіційним документом, що стосувався організації освіти в Україні, виданим Міністерством народної освіти Росії. Першим міністром освіти, як відомо, став граф П.Завадовський. У навчальному стосунку Росія була поділена на шість округів: Московський, Віленський, Дерптський, Харківський, Санкт-Петербурзький та Казанський. При цьому університет з попечителем на чолі ставав навчальним і адміністративним центром округу; йому безпосередньо підлягали гімназії [Василевский В.Л. Полтавская гимназия с 1803 по 1831 год //Труды Полтавской ученой архивной комиссии. – Вып.3. – Полтава, 1907. – С.196].

² L.Zasztowt. Kresy 1832-1864. Szkolnictwo na ziemiach litewskich i ruskich dawnej Rzeczpospolitej. – Warszawa, 1997.; Кравець В. Історія української школи і педагогіки. – Тернопіль, 1994. Левківський М.В. Історія педагогіки. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 360с. тощо

З 1832 року до цього учбового округу ввійшли волинська, подільська, київська та чернігівська губернії, – тобто колишній т.зв. "південно-західний край", як його означували історики та мемуаристи XVIII-XIX століття, або Правобережжя, та лівобережна чернігівська губернія. У 1839 році до цього округу долучилася ще й полтавська губернія (з Харківського учбового округу).

Розвиток добродійної допомоги у межах учбового округу, передусім, покладався на попечителя округу і залежав від громадянської позиції його мешканців. Першим попечителем Київського учбового округу став Єгор Федорович (у деяких джерелах – Теодорович³) фон Брадке⁴. Деякі науковці схильні пов'язувати створення окремого Київського учбового округу з репресивними заходами щодо польського шкільництва західних губерній; так, О.Левицький писав, що в цих губерніях «...протягом 1831-32рр. ...було скасовано 245 середніх і нижчих навчальних закладів, а залишені 19 мали підлягати переорганізації згідно зі Статутом 1828 року; тоді саме й був створений окремий київський учбовий округ для губерній Південно-західного краю (з приєднанням чернігівської)»⁵.

Проте починати аналіз керівництва київським учбовим округом від Є.Ф. фон Брадке було б не зовсім коректно, оскільки його діяльність (у тому числі й щодо формування системи добродійної допомоги навчальним закладам краю) ґрунтувалася на традиціях підтримки системи освіти, закладених попередниками

³ L.Zasztowt. Kresy 1832-1864. Szkolnictwo na ziemiach litewskich i ruskich dawnej Rzeczypospolitej. – Warszawa, 1997.

⁴ Генерал Єгор Теодорович фон Брадке – перший куратор новоствореного Київського учбового округу, що об'єднував київську, волинську, подільську, чернігівську, а з 1839р. – ще й полтавську губернії. Походив із онімеченої родини шведських дворян. З 1815 року він перебував на службі в російській армії; у 30-х рр. XIX століття перейшов на цивільну службу. Його співпраця з київськими генерал-губернаторами А.Левашовим (1831-1835рр.), А.Гур'євим (1835-1837рр.), на думку Л.Заштовта, складалася досить успішно. Ситуація натовість змінилася з приходом на цю посаду генерала Д.Бібікова [Zasztowt L. Kresy 1832-1864. Szkolnictwo na ziemiach litewskich i ruskich dawnej Rzeczypospolitej. – Warszawa, 1997. – 455s.]. Г.Олізар, автор відомих «Pamiętników», писав про нього: «Відділовим куратором київським був полковник Братке [так у автора спогадів. – Н.С.], ще не з гірших, а все тоді було віддане під поліційну владу генерал-губернаторів...» [Olizar G. Pamiętniki. 1798-1865. – Lwów: Nakł. Księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1892. – 300s. – S.30].

⁵ Левицький О. Из жизни учебных заведений Юго-Западного края в 1840-х годах // Киевская старина. – 1906. – С.2.

попечителя – князем Адамом Єжи Чарториським (як попечителем Віленського учбового округу на початку XIX століття), та Тадеушем Чацьким⁶ – візитатором шкіл волинської, подільської та київської губерній, а також генерал-губернаторами Малоросії: князем О.Б.Куракіним, графом М.Репніним, графом О.Строгановим, графом В.Левашовим.

В період належності трьох з п'яти вказаних губерній до Віленського учбового округу загальне керівництво організацією освіти у них належало до відання попечителя цього округу князя Адама Єжи Чарториського, а безпосереднє керівництво освітою трьох губерній – до їх генерального візитатора Тадеуша Чацького. Оцінка їх діяльності на своїх посадах варіюється у наукових дослідженнях та спогадах (минулого та сучасних) від категорично схвальної (А.Осінський, А.Ролле), до виразно об'єктивної (І.С'бітнев, Д.Бовуа, Л.Заштовт) та абсолютно негативної (І.Кулжинський, М.Владимірський-Буданов). Так, І.Кулжинський у своїх спогадах вказує, що «... у перші роки нинішнього століття, з відкриттям у Росії міністерства народної освіти⁷, явились на Волині два сильні, хитрі й заможні полонізатори, обидва – ополячені потомки руських предків⁸, величезні фанатики, князь Адам

⁶ Тадеуш (Тадей) Чацький (1765-1813), візитатор шкіл волинської губернії початку XIX століття, засновник Волинської гімназії. Народився у м.Порицьку на Волині. Його батько відмовився відправити сина за кордон для продовження навчання (як це робила значна частина заможних польських родин), мотивуючи таке рішення тим, що син має вирости справжнім поляком. З 12 жовтня 1790р., після смерті батька, починається волинський реформаторський період його життя. Вступ на трон Олександра I та впливове становище візитатора Віленського учбового округу князя Адама Єжи Чарториського вплинули на успішну просвітительську діяльність Т.Чацького. Про ставлення земляків до Т.Чацького свідчить цитата з мемуарів Мар'яна Дубецького, учня житомирської гімназії кінця XIX століття: «Як він [Чацький – Н.С.] розглядав обов'язки тодішнього обивателя краю, хай свідчать власні його слова, написані у листі до найстаршого сина [Юзефа – Н.С.]: «Пам'ятай, щоб землякам служив. Апатія нехай не має в твоїх очах громадянської вартості. Є люди, є та сама земля, яка предків твоїх годувала і тебе живить...» [Dubiecki M. Młodzież polska w Uniwersytecie Kijowskim przed rokiem 1863. – Kijów: Nakł.księgarni Leona Idzikowskiego, 1909. – 88s. – S.16].

⁷ Автор не вказує, на жаль, що саме міністерство з'явилося внаслідок проекту, запропонованого А.Є.Чарториським.

⁸ Авторіві не вдалося віднайти якихось свідчень про руське коріння Т.Чацького; щодо А.Чарториського, то за свідченням того самого І.Кулжинського, його діди були православними.

Чарторижський і Фаддей Чацький⁹, котрі, перепробувавши різні засоби до утвердження і розповсюдження польського елемента на Волині, обома руками схопилися за народну освіту як за найвірніший засіб пропаганди. Перший з них виклопотав собі посаду попечителя віленського учбового округу і віленського університету, а останній *придумав* для себе місце генерального візитатора училищ київської, волинської й подільської губерній¹⁰. З приводу того, що посада почесного попечителя була сформована штучно, Г.Олізар у своїх спогадах писав: «Князь Адам Чарториський відходив тоді від важкої, але хвалебної московської кар'єри, залишаючись іще куратором віленського університету. Дійшли до нього чутки, що після смерті Снядецького і Чацького навчальні заклади в нашому краї особливо мають підлягати нагляду й опіці громади; лячно було уявити, що уряд з появою другого такого Комбурлея¹¹, захоче їх знищити, а фондуші обернути на свою користь. Тому князь Чарториський запровадив посаду почесного попечителя для кожної більшої чи меншої школи, що обирався б з місцевої громади»¹².

⁹ Подано зі збереженням орфографії І.Кулжинського. Найчастіше в російських джерелах А.Є.Чарториського називали «Чаргорийським», «Чорторийським» або «Чарторижським»; Тадеуша Чацького ж (майже завжди) – Фадеем або Фаддеем.

¹⁰ Кулжинский И.Г. Воспоминания о Волини. – Б.м., б.г. – 26с. – С.3.

Автор цих спогадів знову грішить проти правди. Посада генерального візитатора була характерною і для більш ранніх часів – періоду Комісії Народної освіти (КЕО). Детальніше див.: Сейко Н.А. Польське шкільництво на Волині-Житомирщині у ХІХ – поч.ХХ століття: Монографія. – Житомир: ЖДПУ, 2001. – 226с.

¹¹ Тодішній волинський губернатор, якого Г.Олізар у 1812р. (у 1813р. Т.Чацький помер) вважав найбільшим ворогом Т.Чацького: «Найголовнішим його ворогом був у 1812р. всевладний губернатор Волині Комбурлей, з походження грек... він прагнув Чацького ув'язнити, а школу перенести до московського міста Харкова» [Олізар Г. Pamiętniki. 1798-1865. – Lwow: Nakł. Księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1892. – 300s. – S.38].

¹² [Олізар Г. Pamiętniki. 1798-1865. – Lwów: Nakł. Księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1892. – 300s. – S.117].

Після входження Правобережжя до складу Росії¹³ справи Судової Едукаційної Комісії були невпорядковані. Скориставшись цим, Т. Чацький запропонував, щоб для управління поєзуїтськими кінніталами в Росії були організовані дві комісії. Одна – для Київської, Волинської і Подільської, а друга — для п'яти білоруських та литовських губерній¹⁴. Першу очолював сам Т. Чацький, котрий звернувся з проханням до царського уряду затвердити членами комісії Філіпа Олізара¹⁵, Вацлава Бореяка, Михайла Собанського, Олександра Ходкевича. Крім того, дорадчий голос мали Філіп Пляттер, Фелікс Чацький, Ромуалд Стецький¹⁶.

Судова Едукаційна Комісія навела лад у справ фінансування навчальних закладів; едукаційний капітал за короткий час складав вже 27350.000 злотих (352.500 руб.сріб.), з яких:

- для волинських шкіл виділялося 62.200 руб.сріб.;
- для київської гімназії — 414.666 руб.асиг.;
- на повітові школи — 4.930 руб.сріб.;

¹³ За іронією долі царський маніфест про приєднання Правобережної України до Російської імперії від 27 березня писав Олександр Безбородько – можновладець, за заповітом, на власні кошти й імені якого було створено унікальний навчальний заклад у м.Ніжині – лицей князя Безбородька. Маніфест же був написаний ним як людиною, що в той час відала міжнародною політикою Росії. У зв'язку з приєднанням польські патріоти підняли повстання під керівництвом Т.Костюшка. Як відомо, О.Суворов придушив це повстання і в 1795 році відбувся остаточний поділ Польщі. О.Безбородьком були написані усі царські маніфести 1776-1792рр. Йому належать також 387 іменних указів імператриці Катерини II. У 1785р. вона подарувала йому 5000 душ на Лівобережній Україні, у 1792 – 5000 душ на Поділлі, 50 000 руб. і золоту гілку маслини, обсіпану діамантами вартістю 25 000 руб. У 1795 році до цього були додані ще 50 000 руб. і пожиттєва пенсія 10 000 руб. щорічно. Крім цього, згодом Павло I зробив його канцлером Російської імперії, подарував йому 10 000 душ в Орловській губернії.

¹⁴ Указ № 22.725 від 21 грудня 1807 р. «О распоряжении фондами, принадлежащими Виленскому университету и училищам его округа».

¹⁵ О.Степанишина відзначає цю родину як одну з найзаможніших серед шляхетських родів у західних губерніях: «З інших володінь польських панів визначались на Таращанщині кошоватський маєток Млодецьких, на Уманщині і Звенигородщині – маєтки Потоцьких, на Черкащині – межирічський маєток Парчевського і на Радомишльщині – коростишівський ключ Олізарів. Це все великі лани, що мали 20-35 тисяч десятин» [Степанишина О. Господарство графів Браницьких на Київщині і реформа 1861р. в їхніх маєтках // Студії з історії України. – т.ІІІ. – К., 1930. – С.119].

¹⁶ Фактично всі перераховані особи стали значними фундаторами Волинської гімназії та інших навчальних закладів краю.

- спеціально для Кременця — одноразові пільгові вклади — 25.000 руб.сріб.

Скасування Кременецького ліцею та інших польських навчальних закладів правобережних губерній спочатку було покладене на попечителя Харківського учбового округу Філатьєва. Згодом, коли було офіційно затверджено межі Київського учбового округу, на долю першого попечителя цього округу — Євгена фон Брадке — випало підтримувати розвиток нових навчальних закладів, передусім, університету св.Володимира у Києві. При цьому особисті якості попечителя та його вміння налагоджувати стосунки з генерал-губернаторами краю (Василем Левашовим та Олександром Гур'євим¹⁷) відігравали не останню роль. Сучасники характеризували Євгена фон Брадке як людину великого такту й вихованості, хорошого організатора¹⁸. Він перебував на посаді попечителя округу протягом неповних шести років, згодом обійняв посаду попечителя Дерптського учбового округу.

Чернігівська та полтавська губернії належали до жовтня 1801 року до т.зв. малоросійської губернії. 4 лютого 1802 року Малоросійським генерал-губернатором був призначений князь Олексій Борисович Куракін¹⁹. Він писав до міністра народної освіти П.Завадовського, що розраховував у реалізації своїх планів щодо

¹⁷ І.Ф.Павловський оцінює О.Д.Гур'єва зі слів В.Кочубея, який спочатку покровительствував генерал-губернаторові: «Не скажу вам [графові М.М.Сперанському — Н.С.] нічого особливого про іншого тутешнього начальника, графа Гур'єва. Тут я маю (між нами) визнати мою велику помилку. Зовні я думав, що він людина здорового глузду і педант, який міг би бути корисним...». Що ж до генерал-ад'ютанта графа Василя Васильовича Левашова, то він займав цю посаду близько чотирьох років (1835-1839), після чого її зайняв граф Олександр Григорович Строганов [Павловский И.Ф. Полтава в XIX столетии. Время последних генерал-губернаторов (1834-1856) // Труды Полтавской ученой архивной комиссии. — Вып. 4. — Полтава: Типография Г.И.Маркевича, 1907. — С.23-149]. Посада генерал-губернатора Малоросії була скасована 17 лютого 1856р.

¹⁸ Див.: Bobrowski T. Pamiętniki. — t.1. — Kijow: Nakl. Księgarni L.I. Idzikowskiego, 1909. — S.212

¹⁹ Князь Олексій Борисович Куракін належав до однієї з найбільш знатних родин Російської імперії: він знаходився у родинних зв'язках з імператорським домом (один з братів Куракіних був одружений з сестрою імператриці). При Павлі I О.Б.Куракін був призначений генерал-прокурором [Павловский И.Ф. Полтавская гимназия с 1808 по 1831 год // Труды Полтавской ученой архивной комиссии. — Вып.3. — Полтава, 1907. — С.197].

розширення мережі навчальних закладів на добровичну підтримку місцевого дворянства, але не отримав її²⁰.

Згадані вище генерал-губернатори лише позірно займалися справними київського учбового округу; користаючись з достатньої умінності попечителів, вони приділяли освітнім справам увагу час від часу. Ситуація докорінно змінилася після затвердження на посаді генерал-губернатора Дмитра Гавриловича Бібікова²¹. Деякі дослідники історії освіти називають 1837²²-1852рр. „епохою Бібікова” на Правобережжі²³. Цьому генерал-губернаторові довелося працювати з двома попечителями Київського учбового округу – князем Сергієм Івановичем Давидовим (у 1838-1845рр.)²⁴ та генералом О.С. Траскіним (у 1846-1848рр.)²⁵, які при цьому опинилися у повній залежності від генерал-губернатора. Про це свідчить навіть стиль на структура цінних справ щодо добровичних пожертв на території округу: до 1839 року оформлення добровичних пожертв, як правило, стосувалося канцелярії попечителя округу, натомість протягом 1839-1851рр. всі справи щодо добровичних пожертв направлялися до т.зв.

²⁰ Павловский И.Ф. Полтавская гимназия с 1808 по 1831 год //Труды Полтавской ученой архивной комиссии. – Вып.3. – Полтава, 1907. – С.198.

²¹ Бібіков Дмитро Гаврилович (1792-1870) - російський державний діяч. Учасник війни з Наполеоном. З 1819р. займав посади віце-губернаторів: володимирського, саратовського, московського. З 1837 року - військовий губернатор Київської, генерал-губернатор Волинської, Київської та Подільської губерній. Проводив значну русифікаторську діяльність на Правобережжі. З 1852 року - міністр внутрішніх справ Російської імперії.

²² Д.Г.Бібіков був спочатку призначений київським військовим губернатором, а згодом - генерал-губернатором південно-західних губерній.

²³ Beauvois D. Polacy na Ukrainie 1831-1863.: Zeszyty Historyczne. – Paryż, 1986.; Бовуа Д. Шляхтич, кріпак і ревізор. Польська шляхта між царизмом та українськими масами (1831-1863) /Пер. з фр. Борисюк З. – К.: ІН ТЕЛ, 1996. – 415с.; L.Zasztowt. Kresy 1832-1864. Szkolnictwo na ziemiach litewskich i ruskich dawnej Rzeczypospolitej. – Warszawa, 1997.

²⁴ Сергій Іванович Давидов, за свідченням сучасників, відзначався крайніми лінощами і небажанням взагалі втручатися у справи учбового округу; біографічні словники містять, крім того, відомості про його некомпетентність у справах організації освіти в краї. Напевно, такий попечитель учбового округу певною мірою влаштовував честолюбного і авторитарного генерал-губернатора [Bobrowski T. Pamiętniki. – t.1. – Kijow: Nakł. Księgarni L. Idzikowskiego, 1909. – S.291; Русский биографический словарь. – т.XV. – СПб, 1910. – С.529]

²⁵ Генерал О.С. Траскін прийшов на посаду попечителя учбового округу з поліцейного відомства, що само по собі наклало відбиток на стиль його управління; втім, він затримався на цій посаді всього три роки.

„фундушового столу” канцелярії генерал-губернатора²⁶. Категорично негативно оцінюючи діяльність Д.Бібікова як організатора російського шкільництва в окрузі, Д.Бовуа пише про цей період у розвитку шкільництва в Київському учбовому окрузі: «У 1848р. Микола І не випадково призначає куратором навчальних закладів генерал-губернатора Бібікова, який відтак концентрує у своїх руках усі засоби репресивного контролю»²⁷.

На період губернаторства Д.Бібікова припадає також лівова частка судових справ щодо повернення фундушів та сплати боргів щодо них шляхтою південно-західних губерній²⁸. Особливою проблемою при цьому виявилось переведення фундушів колишнього Волинського (Кременецького) ліцею до університету св. Володимира. Йдеться про те, що попередні генерал-губернатори й попечителі Київського учбового округу цим фактично не займалися; пожертви у вигляді відсотків з фундушових капіталів частково вносилися до каси університету, частково заборговувалися. У період з 1940 по 1850 рік переважна більшість фундушів Волинської гімназії були переписані на користь університету св.Володимира, на що генерал-губернатор звертав особливу увагу²⁹.

²⁶ Див., напр.: Владимирский-Буданов М.Ф. История Императорского Университета св.Владимира. – К.: Типография Императорского Университета св.Владимира, 1884. – 674с. – т.1. – Университет св.Владимира в царствование Императора Николая Павловича. – С.ІІ (додаток); Ф.707, оп.309, спр.707, 1834-1843рр. О предполагаемом открытии в Подольской губернии светских приходских училищ, на счет фундуша, пожертвованного Римско-Католическим Духовенством Каменец-Подольской епархии.; Центральний державний історичний архів України у м.Києві (далі ЦДІАУ), Ф.707, оп.309, спр.178, 1833-1885рр. О обеспечении на имени графа Мартына Тарнавского суммы, завещанной Вацлавом Любенецким для бедных учеников. – арк. 1-45.; ЦДІАУ, Ф.707, оп.87, спр.26, 1833р. О суммах, пожертвованных дворянством на учебные заведения Киевской губернии. – арк. 8зв-9; ЦДІАУ, Ф.707, оп.309, спр.506, 1858р. По вопросу: какие от должников принимают капиталы, соответствующие тем ежегодным платежам, которые пожертвованы Университету и другим учебным заведениям без определения оным капиталом. – арк.12. тощо.

²⁷ Бовуа Д. Шляхтич, кріпак і ревізор. Польська шляхта між царизмом та українськими масами (1831-1863) /Пер. з фр. Борисюк З. – К.: ІН ТЕЛ, 1996. – 415с. – С.296.

²⁸ Див., напр.: ЦДІАУ, Ф.707, оп.87, спр.26, 1833р. О суммах, пожертвованных дворянством на учебные заведения Киевской губернии. – арк. 8зв-9; ЦДІАУ, Ф.707, оп.309, спр.506, 1858р. По вопросу: какие от должников принимают капиталы, соответствующие тем ежегодным платежам, которые пожертвованы Университету и другим учебным заведениям без определения оным капиталом. – арк.12. тощо.

²⁹ Детальні відомості про фундуші університету св.Володимира містяться у: Владимирский-Буданов М.Ф. История Императорского Университета св.Владимира. – К.: Типография Императорского Университета св.Владимира, 1884. – 674с.

Генерал-губернатор Д.Бібіков настільки серйозно втручався у справи керівництва освітою, що з власної ініціативи звільнив попечителя округу генерала О.С. Траскіна і сам особисто виконував обов'язки попечителя учбового округу³⁰, - аж до свого призначення міністром внутрішніх справ Російської імперії. Однак до компетенції "губернатора-попечителя" належала, безумовно, стратегічна діяльність; тактичну ж площину реалізовував його безпосередній помічник – Михайло Володимирович Юзефович³¹.

Після переведення Д.Бібікова на посаду міністра внутрішніх справ імперії наступний генерал-губернатор – Іларіон Іларіонович Писарьчиков – ще деякий час (1852-1856рр.) суміщав цю посаду з попечительством над Київським учбовим округом. Мемуаристи характеризують його як повну протилежність Д.Бібікову, людину товариську, толерантну, помірковану, що значно знизила рівень хабарництва й чиновницького свавілля у регіоні³². Сприяла такому ставленню до генерал-губернатора й загальна соціально-політична ситуація в Російській імперії і на Правобережжі (поступове просування до селянської реформи, просвітницькі ідеї Олександра II). Тому й ситуація у учбовому окрузі пом'якшилася, стала більш стабільною й прозорою. Попечителями Київського учбового округу на той час були: Микола Іванович Ребіндер (1856-1858); Микола Іванович Пирогов (1858-1861), барон Олександр Павлович Ніколаї (1861), Ф.Ф. Вітте (1862-1864).

Попередньо систему доброчинності Київського учбового округу можна розглядати у кількох головних контекстах:

- за формою вияву доброчинності: індивідуальна (власне меценатство), групова та масова форми доброчинності;
- за формою організації: державна, приватна, громадська тощо;

³⁰ Тому ціла низка архівних справ містить звертання директорів гімназій та училищ губерній Київського учбового округу безпосередньо до генерал-губернатора, що саме по собі порушувало субординацію у чиновницькій ієрархії; однак при цьому генерал-губернатор отримав можливість безпосередньо впливати на розвиток освіти у краї за умови спонукання до доброчинності місцевої громади.

³¹ М.Юзефович, між іншим, доклав зусиль до ліквідації Кирило-Мефодіївського товариства та арешту його засновників – Тараса Шевченка і Миколи Костомарова [Кирило-Мефодіївське товариство /Ред.кол. П.С.Сохань (гол.ред.), І.І.Бутич, Л.З.Гісцова, Г.І.Марахов та ін. – У 3т. – К.: Наукова думка, 1990.; Zasztowt L. Kresy. Szkolnictwo polskie na ziemiach litewsko-ruskich. – Warszawa, 1996. – S.93.]

³² Bobrowski T. Pamiętniki. – t.1. – Kijow: Nakł. Księgarni L. Idzikowskiego, 1909.; Zasztowt L. Kresy. Szkolnictwo polskie na ziemiach litewsko-ruskich. – Warszawa, 1996. – S.94.

➤ за специфічними соціально-психологічними вимірами: етнічна, конфесійна тощо;

➤ за типом залучених засобів соціального захисту: фінансова, діяльнісна, організаційна тощо;

➤ за часом залучення доброчинного потенціалу: одномоментна, тривала, постійна;

➤ за характером територіального вияву: місцева, регіональна, загальнодержавна;

➤ за територіальним принципом: внутрішня, зовнішня (закордонна).

Безумовно, система доброчинності та меценатства у сфері освіти в Україні була, з одного боку, цілісним соціокультурним утворенням з багатовимірною структурою, з іншого – напрями її розвитку визначалися конкретними соціокультурними та регіональними умовами існування соціальної системи.